

Teles i productes tèxtils del segle XVI. Estudi lexicosemàntic

Fabrics and textile products in 16th century. Lexicosemantic study

JOAQUIM MARTÍ MESTRE
joaquin.marti@uv.es

Universitat de València

Resum: En aquest treball s'analitzen mots i sentits de mots de l'àmbit tèxtil no enregistrats en els diccionaris històrics. L'estudi es fa a partir de documentació manuscrita inèdita de relacions de béns procedents de protocols notariaus valencians de la primera meitat del segle XVI, complementats amb protocols dels segles XIV, XV i XVII. L'estudi confirma la importància d'aquests textos per a la lexicografia històrica. Entre els mots estudiats en aquest treball, trobem arabismes, gal·licismes, tipus lèxics afins amb l'aragonés, mots d'origen toponímic lligats a la procedència de les teles, mots derivats i compostos, així com significats vigents en altres temps, però desapareguts modernament amb els canvis dels hàbits indumentaris i ornamentals.

Palabras clave: lèxic, inventaris de béns, País Valencià, segle XVI.

Abstract: This paper analyses textile words and meanings not recorded in historical dictionaries. The study is based on unpublished manuscript documentation of inventories of goods from Valencian notarial protocols of the first half of the 16th century, complemented with protocols from the 14th, 15th and 17th centuries. Among the words studied in this work, we find Arabisms, Gallicisms, words related to Aragonese, derived words, compound words, words from toponyms related to the origin of the fabrics, and ancient meanings that have disappeared in modern times due to changes in clothing and ornamental habits. The study confirms the importance of these texts for historical lexicography.

Keywords: Vocabulary, Inventories, Valencian Country, 16th century.

* Aquest treball s'inscriu en les línies de recerca del projecte AICO2021/099 «Violència de gènere i identitats: edició i estudi de documentació valenciana per a la construcció de biografies marginals II (ss. XVI-XVII)» de la Conselleria d'Innovació, Universitats, Ciència i Societat Digital de la Generalitat Valenciana.

DATA PRESENTACIÓ: 07/05/2023 ACCEPTACIÓ: 21/05/2023 · PUBLICACIÓ: 12/06/2023

1. Objecte d'estudi

Les relacions de béns mobles dels protocols notariaus proporcionen a l'historiador del lèxic l'oportunitat d'obtenir una gran informació sobre el vocabulari del passat relacionat amb la vida quotidiana. I precisament una de les esferes millor representades en aquests documents és la de les teles i teixits, i la draperia en general (cf. Aymerich Bassols 2018: 15, IEL, I, 195).

Els inventaris no solen limitar-se a enumerar els objectes, sinó que sovint n'aporten notes descriptives més o menys detallades, que ens ajuden a caracteritzar-los, sobretot quan es tenen en compte diverses relacions de béns, que permeten emmarcar els mots en un major nombre de contextos. Així, en el cas de la producció tèxtil, hi podem trobar dades sobre els materials, la procedència o la classe de les teles, els colors, les dimensions, la funció que tenien, així com sobre l'estat de conservació.

Per això, a partir d'aquesta font documental, es pot augmentar el coneixement del nostre vocabulari històric, el qual presenta encara moltes seccions insuficientment explorades (cf. DCECH, I, XIV; DECat, VIII, 769). En aquest treball ens interessem per veus i accepcions de mots no registrades en els diccionaris històrics, i per tant, poc conegudes.¹ S'estudien termes de l'àmbit de la indumentària, dels teixits, dels guarniments tèxtils i de la decoració, així com de la roba de taula, del llit, de la llar i de la litúrgia.

Ens basem en relacions de béns valencianes, sobretot inventaris *post mortem* i encants, procedents de protocols notariaus manuscrits de la primera meitat del segle XVI, complementats amb altres de segles anteriors i posteriors, procedents de l'Arxiu del Reial Col·legi Seminari de Corpus Christi de València (ACCV) i de l'Arxiu del Regne de València (ARV).

2. Mots no registrats en els diccionaris històrics

alcaidia: «una *alcaydia* de seda usada, a n Francisco Hernández, per quatre sous hun diner» (ACCV 11294, 23-XII-1530, p. 11),² en l'encant dels béns d'Anna Jerònima Ferri, muller d'Antoni Ferri, velluter, com una peça de vestir de seda. També *vel alcaidia*, on deu referir-se a un teixit usat en vels: «hun *vel alcaydia* vell» (ARV 1225, 30-IX-1544, p. 5), en l'inventari dels béns de Jaume Espí, llaurador d'Alfàfar.

En el *Diccionario histórico* (1933) de la RAE *alcaidia* 'especie de tejido de seda de que se hacían tocas en Granada antiguamente' es documenta en unes *Ordenanzas de Granada* datades en 1552 (NTLLE). Segons Márquez Villegas (1961: 64), primer designava «cierta especie de tocas», d'on va passar a

---

¹ Aquests mots no figuren tampoc en els corpus informatitzats, o hi tenen una presència molt escassa.

² Citem els inventaris procedents de l'ACCV i de l'ARV amb la signatura del protocol, seguida de la data i de la pàgina (p.) o el foli (f.) de l'inventari, i en el cas dels digitalitzats, del número d'imatge (ím.) del protocol.

aplicar-se també al teixit de seda del qual es feien les toques. Encara que actualment no sembla ser conegut en terres aragoneses, Siesso de Bolea va registrar en el seu Borrador el mot *alcaidía* ‘cierta tela sutil de seda’, procedent d’unes *Ordinaciones de la cofradía de veleros, velluteros y tafetaneros del Reino de Aragón* de 1673 (Aliaga 2008: 84), i en el balanç de les mercaderies de la botiga de Pedro Nolivos (Osca 1621), entre altres teles i teixits, figura «1 1/4 t. *alcaydía*, arienzos, 10» (CorLexIn). Actualment es recull en murcià: *alcaidía* ‘cierta toca de seda fina’ (VHM). Segons Corriente (DAI), el castellà *alcaidía* ‘toca de seda’ seria ultracorrecció d’*alcarzía, contaminat per *alcaidía* (derivat d’*alcaide*), procedent d’un reflex de l’àrab andalusí *alkarziyya* ‘especie de tocado fino’, originàriament gentilici del topònim anglés *Kersey*. Encara que els diccionaris i els corpus informatitzats catalans no en donen notícia, veiem que també era conegut al segle XVI en valencià. Deu tractar-se d’un arabisme antic del valencià compartit amb el castellà, almenys de Granada i Múrcia, i amb les terres aragoneses.³

Ambronai, ambronais, tipus de tela: «vint peces *ambronays* canegades» (ACCV 10937, 18-V-1494, im. 304), «dos bales pondent e *ambronay* cruu» (id., im. 305), «V palms *ambronay*» (ACCV 13827, 8-X-1528, p. 5), «Ítem, XXIII alnes *ambronay* gros, a raó de onze diners y meallaalna» (ACCV 13828, 16-VIII-1529, p. 2). Llegim que amb aquest teixit es fabricaven camises, d’home i de dona: «una camisa de dona de *ambronay*» (ACCV 13828, 2-VIII-1529, p. 2), «nou camises de home de *anbronai* (...), a raó de tres sous camisa» (id.). Nom d’origen toponímic, com ocorre amb altres robes i teles. Deu referir-se a la ciutat francesa d’*Ambronay*, en la regió d’Alvèrnia-Roine-Alps, famosa històricament pel comerç de la seda. Per metonímia, passaria a designar la tela originària d’aquest lloc. En el DHT es recull *ambronais* ‘clase de tela citada entre el género propio de la lencería’, procedent de les *Memorias históricas* (1782-1792) de Capmany.

Davantaltar. Els inventaris del segle XV i de la primera meitat del segle XVI mostren que podien ser de materials diversos: brocat, carmesí, cuir, domàs, dosempua, fil, filempua, lli, porpra, ras, seda, sendat, tafetà, o vellut.⁴ Podien ser blancs, negres o de colors, guarnits amb barres, escuts heràldics, franges, llistes, brots, vies, vions, viretes,⁵ així com forrats, llistats, picats, pitxolats o reixats. Igualment, podien estar pintats amb imatges i motius religiosos, i també hi va arribar la moda morisca (davantaltars moriscs).⁶ Quan es fa referència a la mesura, sovint es parla de dues

³En efecte, en castellà deu ser especialment d’aquestes regions. No es registra en el CORDE, en el CDH, en el CORDIAM ni en LH, i en el CorLexIn, com hem vist, només apareix en un document aragonés.

⁴La freqüència del mot *davantaltar* en els inventaris consultats contrasta amb la seua absència dels diccionaris històrics, i amb la presència escassa en el CICA (1 cas) i en el CIVAL (4 casos).

⁵Referit a la roba, els diccionaris històrics recullen *vira* ‘ratlla prima, vió d’una roba’ (Empordà, Moianès) (DCVB), ‘llista o barra de distint color que es posa a certes peces de vestir, com ara la barretina’ (Plana de Vic) (DAg, VIII, 252; DECAt, IX, 298), sense documentació.

⁶En els inventaris de l’Arxiu Capitular de Lleida hi havia també davantaltars de cuir, d’estam, d’estopa, de filempua, de llenç, de ras, «de pinzell», obrats amb motius vegetals i a la morisca (IEL, 1353, 1358, 1487, 1492, 1537, 1568, 1614, 1670). Sobre la moda morisca en el vestuari als segles XV i XVI, es pot consultar Bernis (1959).

alnes, però també n'hi havia d'altres mesures. Així en un inventari se'n cita un de quatre alnes, considerat llarg: «hun *davantaltar* larch, que té quatre alnes poch més ho menys» (ARV 1055, 20-V-1541, p. 2). Vegem-ne alguns exemples més: «I *davantaltar* de drap de seda» (ACCV 23221, 27-I-1424, im. 13), «hun altar ab son *davantaltar* de pincell de drap picat» (ACCV 20981, 15-VII-1478, im. 82), «hun *davantaltar* de filenpua ab listes grogues» (ACCV 20382, 23-VI-1483, im. 249), «un *davantaltar* de brots» (ACCV 15932, 1493, im. 241), «hun *davantaltar* negre de tela negra» (ACCV 13865, 2-III-1496, im. 173), «un *davantaltar* vell ab sa tovallola, listat» (ACCV 21666, 5-XI-1522, im. 130), «hun *davantaltar* morisch fet de hun troç de aljuba de diverses colors» (ACCV 11294, 22-VIII-1530, p. 15), «hun *davantaltar* de ras ab la Mare de Déu y altres figures» (ARV 268, 10-XI-1531, p. 33), «dos *davantaltars*, lo hu ab franja negra e l'altre ab franja blanca» (ARV 1622, 17-VI-1539, p. 6), «hun *davantaltar* vell ab viretes blaves» (ARV 3090, 9-II-1544, f. 103v), «hun davantlit y *davantaltar* ab vietes negres» (ARV 237, 2-IX-1545, p. 5), i al peu d'un retaule: «un retaule en la paret ab lo crucifixi, e Madona e sent Joan, ab un *davantaltar* al peu» (ACCV 13865, 3-VIII-1497, im. 692).

Segons sembla interpretar-se d'una nota del sotssagristà de la Seu de València Joan Clerà en la *Consueta* de la Seu, el *davantaltar* i el pal *li* podrien ser sinònims.⁷ En alguns inventaris els trobem coordinats, encara que això no sempre és prova de sinonímia, sinó que simplement pot assenyalar l'existència de similituds: «un altre pali o *davantaltar* de porpra de carmesí y or ab ses tovalloles» (ARV 295, 13-I-1547, p. 7), «un palis o *davantaltar* de vellut vert ab les armes de unes torres y cinch roses, ab ses tovalloles» (ACCV 22297, 2-VI-1546, p. 11). De fet, *davantaltar* i *cortina* s'hi poden trobar també coordinats, però eren objectes diferents, encara que amb trets en comú: «altra *cortina* eo *davantaltar* de pinzell» (ACCV 21664, 20-II-1523, im. 131). Les cortines podien fer la funció de *davantaltar*: «una *cortina* per a *davantaltar*» (ACCV 20366, 30-V-1489, im. 128), «una cortineta de tela pintada com a *davantaltar* e una altra *cortina* de figures» (ACCV 11288, 14-VI-1522, p. 4), «una *cortina* blanca de cotonina (...) plana per a *davant lo altar* per a la Quaresma ab flocadura de fil blanch ab ses aneletes e cordes per a posar aquella» (ACCV 25950, 14-XI-1524, p. 7), i, per una altra banda, «un *davantaltar* de cortina tenada» (ACCV 13865, 3-VIII-1497, im. 692).

Però no podem afirmar amb rotunditat que fossen realitats sinònimes, o almenys que ho fossen sempre. De fet, en l'inventari dels objectes de la sagristia de l'església de Santa Caterina de València, s'enumeren successivament el pal *li*, el frontal, la línia⁸ i el *davantaltar*, en articles diferents: «en lo quart caxó de dit armari fonch atrobat lo següent: (...) Ítem, altre *pali* per al dit altar de porpra blau, usat, ab son *frontal*, forats de tella vermella. Ítem, hun altre *pali* de cetí carmesí (...). Ítem, una *línea* per a l'altar major ab lista de grana e blanch ab flocadura verda. Ítem, hun *davantaltar* de tella, lo qual servex en la Quaresma per a la trona, forat de tella negra ab lo senyal dels panbeneytes» (ACCV 25950, 14-XI-1524).

⁷«A l'altar, quant no és bisbal y los scolans an empaliat la capella, posen-hi hun *davantaltar* de brocat, segons la festa que celebra la [afegeix: i cancel·la: festa] sglèsia [sobreescriu]. Hi axí s féu en l'any 1541, diumenge a IIII de setembre, quant celebraren capítol general los frares de Sant Francés [...en la dominica...], que s'i posà lo *pali* de brocat vert ab tovalloles de brocat blau» (Martí, Serra 2010: 175).

⁸Sobre les línies, vg. Martí, Serra (2009: I, 253).

Unes altres peces de tela usades en el guarniment dels altars eren les tovalles i tovalloles d'altar, les quals podem veure enumerades en els textos següents, juntament amb els davantaltars i els frontals, com a objectes segurament diferents: «Ítem, tres *tovalles de altar*. Ítem, hun *davantaltar* de fil listat» (ACCV 26947, 3-XI-1458, im. 449), «hun *frontal* o *tovallola* per al *davantaltar* ab franga verda e groga» (ACCV 13873, 26-IV-1498, im. 214), «un *davantaltar* ab sa *tovallola*» (ARV 244, 6-III-1531, p. 4), «hun *davantaltar* reixat ab sa *tovalola*» (ACCV 18579, 26-VIII-1495, im. 209).

En algunes relacions és anomenat *drap davantaltar*, *drap davant l'altar*, *drap per a davant l'altar*. «Ítem, hun *drap* (...) *per a davant l'altar* ab senyals de luna enmig e altres senyals» (ACCV 23182, 22-VIII-1408, im. 71) «hun *drap davantaltar* molt vell e sotil de diverses colors» (ACCV 26803, 1453, im. 97), «hun *drap davantaltar* reixat» (ACCV 26812, 1469, im. 95), *davant d'altar*: «hun *davant de altar* de dosenpua sotil» (ARV 117, 2-XII-1528, f. 152r), «un *davant de altar* de lli que tira dos alnes» (ACCV 22288, 1-VII-1541, p. 11), *davant d'altar*: «un *davant de altar* obrat, usat (...), per huyt sous» (ACCV 13649, 10-I-1526, p. 6), «I *davant d'altar* de obra morisca de pinzell» (ACCV 23221, 1424, im. 28), i *davant per a l'altar*: «un *davant* reixat *per al dit altar*» (ACCV 10926, 1478, im. 81), «un *davantalet per al dit altar*» (id., im. 109), que segurament designaven objectes similars.⁹ En la casa de la Santa Trinitat de Xàtiva, en l'inventari que s'hi feu el 7 de febrer de 1376, es trobà en l'altar major un *drap davant l'altar*. «Ítem, un *drap davant l'altar* de figures» (ARV 2354, 7-II-1376, im. 352), i en l'altar de Sant Blai i de Santa Llúcia «un *drap* de seda *a davant l'altar*, grog, vell e squinçat» (id., im. 353), diferenciat d'«I *frontal* de seda flocat de poca valor» (id.).

En els inventaris es documenten altres compostos amb *altar*, que designen diferents draps d'altar. És el cas de *cobrealtar* (i *cobrialtar*): «un *cobrealtar* sotil ab floquadura blancha» (ACCV 10926, 1478, im. 81), «hun *cobrialtar* de cuyro» (ACCV 11256, 1491, f. 27v), diferenciat del *davantaltar*: «hun *davantaltar* reixat e hun *cobrealtar* de cuyro» (ARV 4139, 21-VII-1486, p. 2) i d'un *drap davant l'altar*: «Ítem, hun *drap davant l'altar* blau vell (...) Ítem, hun *cobrealtar* de cuyr vermell» (ARV 467, 1425, f. 50v).¹⁰ *Sobrealtar*: *sobrealtar*: «Ítem, tres tovalles per a *sobrealtar*. Ítem, hun *cuyro* sotil de sobre lo altar» (ACCV 20391, 1482, im. 134), i *frontaltar*; aquest no registrat en els diccionaris històrics: «Ítem, hun *frontaltar* vermell de brocat de V palms. Ítem, hun *frontaltar* del dessús dit brocat» (ACCV 20380, 1476, im. 423), anomenat també *enfront d'altar*: «un *enffront d'altar* de cànem ab un Jhesús deboixat de or e unes tovalloles» (ACCV 12317, 1486, im. 492).

El substantiu *davantaltar* està format per un procés de composició similar al que trobem en *davantllit*, exs. «una tela o *davantllit* morisch ab obres vermelles al cap» (ACCV 11373, 23-XI-1468, im. 514), «hun *davantllit* vell tot pla de larch de dos alnes e miga» (ARV 595, 21-I-1492, p. 3), «hun *davantllit* del dit cortinatge» (ACCV 22141, 18-V-1514, im. 45). Igualment, es documenta *davant de llit*,

⁹En l'inventari de na Orfresina es cita «hun *davant de altar* de dosempua nou ab listes de tenat e blau e flocadura» (ACCV 13873, im. 213), i en l'encant hom es refereix al mateix objecte anomenant-lo *davantaltar*.

¹⁰En Onofre Pou (1575: 166) figuren «lo devant de altar. Antaltare» i «lo cobre altar. Stragulum, li». Cal dir, però, que la forma que trobem en els inventaris valencians és *davantaltar*, amb a en la síl·laba inicial.

segurament amb un sentit similar: «Ítem, un *davantlit* reixat blanch ab franjat usat. Ítem, un altre *davant* de lit reixat blanch squinçat ab franja» (ACCV 22277, 26-III-1536, p. 4), i *davant de llit*: «hun *davant de lit* listat de listes blanques» (ACCV 21664, 1523, im. 354), «hun *davant de lit vert*» (ACCV 1640, 14-XI-1541, p. 4).¹¹

Un procés similar de composició segueix *davantoratori*, que documentem coordinat amb *davantaltar*, mot compost no registrat tampoc en els diccionaris: «hun *davantaltar* o *davantoratori* de ffil e seda nou, ab les rexes de seda» (ACCV 21004, 4-IV-1489, im. 51).

En documents aragonesos del segle xv es troba *davant altar*, considerat una forma aragonesa (Pottier, 1948-49: 142, Sesma, Líbano 1982: 180), *denant-altar*, *denant-de-altar* (Wittlin, 1976: 201, 204), i en un inventari saragossà de 1516 *delante-altar*, juntament amb *delante cama* i *devante cama* (Cabezudo Astrain 1956-57: 203).¹² En canvi, en castellà *delantealtar* sembla tenir una menor antiguitat i extensió.¹³

Peret, tipus de tela: «un cubertor de llit de repòs de *peret*, la cara verda e lo envers blanch» (ACCV 13823, 9-XI-1523, p. 9), «torna en Ferrando trenta-dos pessés de canejat, ço és, VIII de boio, dos de *peret*, una de large, e onze de cherluhé» (ACCV 13833, 16-XI-1525, p. 39),¹⁴ «dos alnes olanda, a raó de III sous alna (...), XXV alnes I palm *peret*, a raó de II sous VI alna (...), dèset alnes *peret* (...)» (ACCV 13827, 8-X-1528, p. 2). Segurament fa referència a la localitat occitana de Peret, d'on devia ser originària aquesta tela. En un llibre de comptes de l'església de Fornés (Aude), en la part redactada en occità, el 8 de setembre de 1505, figuren «dos toalhas de *tela de peret*» (Anglade 1899: 245). Igualment, en el VCM es fa referència a un document de 1501 segons el qual un mercader de Pamplona va vendre al senyor de Sarrià «diez codos de *tela de Peret* por 25 tarjas».

Servieta. El trobem dues vegades en l'inventari dels béns del botiguer Antoni Andreu, en un cas com una varietat de tovallola, *tovalloles de servietes*, diferenciades d'unes *tovalles alamanquesques* i d'unes *tovalles escacades*: «Ítem, un altra caixa chica sens tancadura usada, dins la qual foren atrobades les coses següents: Primo, sis tovalles alamanquesques (...) Ítem, tres tovalles grosses scacades (...) Ítem, quatre *tovalloles de servietes* grosses usades» (ACCV 13832, 6-VI-1533, p. 11), «Ítem, un altre mig

---

11 En el DAg (III: 12) *davant-llit* i *davant o davant de llit* 'davantera de llit (?)' (segle xvi), i en el DCVB: *davantllit* 'cortina que cobreix la part inferior del llit, penjant des dels matalassos fins en terra' (Ulledeona, Vinaròs).

12 *Delantecama* es registra també en altres inventaris aragonesos del segle xvi (Cabezudo Astrain 1956-57, Laguna Campos 1991: 39), i és considerat un aragonesisme (Enguita, Lagüens 2019: 29), i, més antic, *delant lecho* (1411), *davant lecho* (1412) (Terrado 1991: 256-257), *devanlecho* (1473) (Navarro, Villanueva 2014: 55), *devantlecho* (1487) (Pottier 1948-49: 142), *davantllit*, *davantleyto* (Sesma, Líbano 1982: 180). En francès s'usa habitualment *davant d'autel*, com a sinònim d'*antependium* (DFL).

13 El DCECH (II, 438) es limita a registrar-lo; en el CORDE i en el CDH només figura en un document aragonés de 1593 i en el testament de Ferran el Catòlic, transcrit per Alonso de Santa Cruz; en el NTLLE només es recull *delantealtar* en la traducció castellana del *Thesaurus puerilis* feta per Bernabé Soler (València, 1615), on segurament és un catalanisme, i en el DRAE només figura des de l'edició de 1803, com a veu antiga, sinònim del més usual *frontal* (NTLLE).

14 Ací juntament amb altres noms de teles no registrats tampoc en els diccionaris, entre els béns en comanda de l'herència del llencer Miquel Esteve.

cofre de França llandat vell e usat ab sa tancadura, dins lo qual foren atrobades les coses següents. Primo, quatre pessas de tovalles almandesques noves (...). Ítem, set pessas de *servietes* crues y grosses» (ACCV 13832, 6-VI-1533, p. 11-12), i en l'inventari dels béns del cavaller Lluís Crespí de Valldaura, senyor de Sumacàrcer, com un drap diferenciat dels torcaboques almandescs: «Ítem, set *servietes* y set torquaboques almandeschs» (ACCV 2823, 20-I-1543, im. 63). Possiblement, doncs, en un principi presentava diferències amb els altres teixits tradicionals. Amb tot, en l'edició de 1580 del *Thesaurus puerilis* d'Onofre Pou sembla presentar-se com a sinònim de *torcaboques* i de *tovallons*: «torcaboques, o tovallons, o servietes, hoc mantile, mantilis» (p. 127).¹⁵

El mot es considera un gal·licisme en castellà i en italià (del fr. *serviette* 1328) (cf. DCECH, Varela 2009: 1918), com segurament ho és en català antic *servieta*, encara que els diccionaris històrics catalans no en donen notícia, ni figura en el CICA.¹⁶ En la lexicografia del castellà *servilleta* es recull des de 1551 i *servieta* l'any 1570 (NTLE), mentre que en els textos l'única forma documentada és *servilleta*, que és l'habitual en espanyol,¹⁷ i no es documenta fins 1543 (CORDIAM).¹⁸ En italià *servièta* es troba a la primera meitat del segle XVI (DELI, GDLI, XVII: 478). En occità *servieta* es documenta als segles XIV i XV, i, segons Coromines (DCECH, V, 244), també vindria del fr. *serviette*, si bé planteja la possibilitat que estigués en occità el punt de partida (un hipotètic femení *servia 'serva, esclava'). La forma catalana antiga *servieta* també ens deu haver arribat per via gal·loromànica (francès, occità), sense necessitat d'una mediació del castellà. Recordem que la forma habitual en els textos castellans és *servilleta*, mentre que *servieta* en aquella llengua només apareix ocasionalment en alguns diccionaris de la segona meitat del XVI i de principis del XVII (cf. NTLE), i també que el mot fins i tot es documenta en català abans que en castellà. Una cosa diferent deu ser la forma moderna *servilleta*, documentada en català al segle XVIII, fins l'actualitat (vg. DB), i que es pot llegir ja en inventaris del segle XVII,¹⁹ la qual segurament sí que és un castellanisme. Conforme augmentava la influència del castellà sobre la nostra llengua, el gal·licisme antic *servieta* degué assimilar-se al castellà *servilleta*, que acabaria substituint-lo.

Xarlué, referit a un tipus de tela, exs. «Ítem, *charlubé* fi, a raó de I sou VIII alna (...) Ítem, *charlubé* passant, a raó de I sou V alna» (ACCV 13827, 8-X-1528, p. 4), «Ítem, XIII alnes *charlubé* de cena, a raó de I sou V

15 No apareix encara en la primera edició del *Thesaurus puerilis* (València, 1575): «torcaboques, o tovallons. Mantile, is».

16 En el CIVAL només es troba en Onofre Pou, a través del DB.

17 Segons Coromines (DCECH, V, 244), el cast. *servilleta*, per *servieta*, estaria influït per *servilla* 'bandeja' (derivat de *salvo*) i *servilla*, variant fonètica de *servilla*.

18 En els documents dels corpus informatitzats castellans només figura *servilleta*, i no *servieta* (CORDE, CDH, CORDIAM, LH, CorLexIn).

19 Entre els béns de Magdalena Gallent, vídua del cavaller Pere de Moncayo, hi havia «cinch *servilletes* almandesques» (ACCV 5682, 1602, im. 495). La forma *servilleta* degué veure's afavorida per la introducció en els inventaris valencians d'aquesta època d'altres castellanismes amb el sufix *-illa*, també en l'àmbit dels teixits, com *borilla* (ACCV 5681, 1601, im. 745), *cabritilla* (ACCV 5690, 26-V-1609, im. 583), *capilla*, *ropilla* (ACCV 11832, 1607, im. 1670, 1739), *lamilles*, *sedilla*, *telilla*, *trensilles* (ACCV 11835, 1610, im. 161, 165, 181).

alna (...) Ítem, stopa de *charlubé*, a raó de II sous III alna» (id., p. 5). Trobem que es fabricaven amb aquest teixit camises, camisetes, llençols i tovalloles. Exs. «dos dotzenes de camises de home de tela grossa, *charlué* y altres (ACCV 13833, 16-XI-1525, p. 20), «una camiseta de fadrí de *charlubés*» (ACCV 13828, 3-IX-1529, p. 4), «Ítem, hun altre parell de lançols de *xarlué* de tres teles cascú (...) Ítem, una tovallola de *xarlué* vella» (ARV 260, 8-IX-1523, f. 566r). També es documenta la variant *cherlué*: «quaranta-y-una cana de *cherlubé* fi cru» (ACCV 13833, 16-XI-1525, p. 28), «hun parell de lançolls de dues telles y miga de *cherlué* nous» (ARV 260, 11-XII-1523, f. 464r). Així mateix es troben, però més rarament, *charrué* i *chorrué*, que potser es refereixen al mateix teixit: «tela de *chorrué* per a hun matalaf mig usada» (ARV 1831, 19-V-1530, p. 8), «un lançol de *jorrué* de dos teles vell» (ARV 295, 22-I-1547, p. 10), «Ítem, un parell de lançols de *charrués*» (ACCV, 11519, 16-VI-1545, p. 4).²⁰ Mot que no hem vist registrat en els diccionaris ni en els corpus documentals informatitzats, el qual podria tenir un origen toponímic, com ocorre amb altres teixits originàriament importats. Des d'un punt de vista purament formal, sobretot per les primeres formes, cabria la possibilitat, no confirmada, però, de relacionar-lo amb la ciutat francesa de *Charlieu* (Loira).

3. Mots no registrats en una determinada categoria lèxica

Aranjat (drap) '(drap) de color d'aranja'. «Ítem, unes faldilles ab cors levadís de chamellot *aranjat* ab trepadura de vellut negre entorn, usades. (...) Ítem, unes altres faldilles de drap turquesat ab trepadura de vellut negre a l'entorn, usades» (ARV 616, 21-I-1516, p. 4), «unes faldilles de chamellot *aranjat* oldanes» (id., 20-II-1516, p. 3), i ja al segle xv: «Ítem, una peça de xamellot *arangada* grossa mercantívolment per LX sous. Ítem, altra peça de xamellot tenada o gingolada per LXIII sous» (ACCV 11264, 1498, f. 133r),²¹ i en una carta dels jurats de València (23-IX-1455): «lo qual és mestre e sab colorar e tenyr cuyros per a fer borzeguins, injaveres e selles de diverses colors, axí tenats, *arangats*, morats, com altres colors stranys» (Rubio Vela, 1998: 186).²² Els diccionaris històrics únicament recullen el substantiu *aranjat* 'confitura o compota d'aranja', registrat actualment a Menorca (DAg, I, 107; DCVB; DECat, V, 880), però no l'adjectiu *aranjat*, *ada*.

El DAg (V, 189) registra els adjectius *naranjat* 'color de taronja' (Miquel Parets), i a Eivissa com a nom d'una tela, i *naronjat* 'd'un cert color groc', que documenta en un inventari de Cervera de 1789, referit al color d'un cobrellit de seda, i *vellut naronjat* i *domàs naronjat* als segles xvi i xvii, però sense citar-ne les fonts documentals. El DCVB identifica les dues formes, *naronjat*, *ada* i la variant *naranjat*,

²⁰ En el DHT es registra *xarolé*, com el nom d'un teixit, procedent d'unes tarifes barcelonines de mercaderies de 1681, però no sabem si es tractaria del mateix. En concret, en aquest text s'esmenta el «*xarolé* fi, va estimada la corda, que són set alnas, en una lliura y quatre sous» i el «*xarolé* mitjà, va estimada la corda de deu alnas, en una lliura».

²¹ Juntament amb els adjectius de color *turquesat* 'blau turquesa', *ginjolat* i *tenat*, aquests sí recollits en els diccionaris històrics (DCVB; DECat, IV, 501; VIII, 945).

²² El CICA i el CIVALL el registren només en aquest text.

ada, ‘de color groc clar, com de naronja’: «seda naronjada» (1565), «xamellot naronjat» (1724), «lista narenjada» (1549).²³

L’adjectiu *naronjat* deriva de *naronja* ‘poncem; fruit de l’arbre *Citrus medica*, semblant a la taronja, però agre i de pell molt berrugosa’, de l’àrab *naranja* ‘taronja’. El mateix origen té la variant *aranja*, documentada en valencià al segle XIII, i que, segons el DECat (V, 880), «devia persistir fins almenys al segle XV». ²⁴ D’aquesta forma deriva, doncs, *aranjat*, que, com veiem, és l’adjectiu usat en valencià al segle XV i primera meitat del XVI per referir-se a un color, amb el sufix adjectivador *-at*, *-ada*, amb el sentit de ‘tirant a’, ‘semblant a’. L’adjectiu *aranjado* ‘de la couleur de l’orange’ és també aragonés, on es documenta als segles XIV, XV i XVI. Pottier (1948-49: 101), que el documenta en inventaris de 1362 i de 1493,²⁵ afirma que «semble propre à l’aragonais», i el relaciona amb el fr. *orangé*.²⁶ Igualment, en occità antic *aranjat* ‘orange confite’, ‘liqueur, boisson faite avec des oranges’, i adj. ‘de couleur d’orange’ (DOM). Veiem que el valencià antic també preferia la forma sense *n-*, *aranjat*, com l’aragonés *aranjado*, l’occità *aranjat* i el fr. *orangé*.

Hi ha diversos adjectius o participis que assenyalen característiques de productes tèxtils formats amb el sufix *-at*, *-ada*, alguns no registrats en els diccionaris històrics. Entre aquests darrers, trobem: *barraganat*, *ada*, derivat de *barragà* (tipus de tela),²⁷ referit a diverses peces, com bancals, cobritauls, cortinatges, davantals de llit, matalafs, coixins i travessers, flassades, o manils, ex. «hun altre davantal de llit de repòs *barraganat* ab listes de grana» (ARV 602, 7-II-1499, p. 5), «altra cortina *barragamada* de tella» (ACCV 19127, 1502, im. 60), «hun bancal *barraganat* molt sotil» (ACCV 22141, 17-V-1514, im. 98), i, menys usual, *barragat*, *ada*: «dos coxinets de fluxell ab cubertes de tela *barragades* vermelles» (ARV 1865, 18-III-1500, im. 61), «una flaçadeta de llana grossera *barragada* per a cobrir dit llit» (ACCV 13832, 6-VI-1533, p. 19).

Altres derivats no enregistrats són: *Bombardat*, *ada*: «una capa *bonbardada* de tafatà negre» (ARV 1245, 15-VI-1546, p. 26). *Botjat* (i *bochat*), referit a mànegues: «dos parells de mànegues de calicuch *bochades* ab or» (ACCV 13826, 9-VI-1534, p. 6), «hunes màneguetes *bochades* blanques» (ACCV 17258, 25-VI-1545, p. 25), «un parell de mangues (sic) *botjades* de linet» (ARV 1245, 15-VI-1546, p. 14), i més rarament a vels: «quatre vels de lens per a dona *botjats*» (ACCV, 1636, 14-IX-1537, p. 4). *Cercolat*: «altra camisa de orlanda tota *cercolada* de seda negra usada» (ACCV 11288, 27-IV-1522,

---

²³ Igualment en el DECat (V, 880): *naronjat* ‘de color groc, com de naronja’, remetent a les cites del DA*g* i del DCVB. En uns inventaris lleidatans de 1559 i 1563 també es documenta l’adjectiu de color *naranjat*, referit a productes tèxtils (IEL, 1793, 1913, 1950).

²⁴ Actualment, el DCVB registra *aranja* ‘fruit de l’aranger’ només a Menorca.

²⁵ Als exemples aragonesos dels segles XIV i XV citats per Pottier, podem afegir aquest d’un inventari saragossà de la primera meitat del XVI: «dos cenydores texidos de seda *aranjada* nuevos» (Cabezudo, 1956-57: 147).

²⁶ En canvi, sembla ser desconegut en castellà, on s’empra la forma (*a*)*naranjado* (cf. CORDE, CDH, CORDIAM, LH).

²⁷ Per a una definició més concreta d’aquesta tela, vg. el DHT.

p. 8), derivat de *cèrcol*.²⁸ *Gaionat*: «unes mànegues de dona *gayonades* de drap e cetí negre» (ACCV 10734, 29-IV-1523, p. 6). *Gironat*: «Ítem, hun sayo de drap tenat *gironat* (...) Ítem, hun sayo de mescla *gironats*» (ARV 602, 8-II-1499, p. 4).²⁹ *Juncat*: «altres mànegues de bellut blau *juncades*» (ACCV 13826, 9-VI-1534, p. 9), *ajuncat*: «hun cortinatge blanch de fill de lli *ajunquat* ab listes blanques de fill ab hun listonet blau per mig de la dita lista» (ARV 439, 22-X-1472, p. 3), i *junquetat*: «tres parels de mànegues de brial de cotonina de casa, les unes tallades e *junquetades* de la mateixa cotonina e les altres planes» (ACCV 22288, 4-VII-1541, p. 3).³⁰ *Pastanyat*: «altra gonella de drap de grana y vellut vert *pastanyada* de domàs blanch» (ACCV 13826, 9-VI-1534, p. 8), derivat de *pastanya*, variant antiga de *pestanya*.³¹

4. Acepccions no registrades

Bot, referit a un producte tèxtil. Podia ser de diferents teles i teixits: d'atzeituní, que documentem ja a principis del segle xv: «una mànega ab gran *bot* de azaytoní negre» (ACCV 25303, 30-VIII-1407, im. 49), de cotonina: «huns *botets* de cotonina vergada blanca» (ARV 1299, 17-VI-1544, p. 14-15), d'escot: «uns *bots* de scot blanch» (id.), d'orlanda o holanda: «hun parell de mànegues ab *bots* de orlanda» (ARV 1224, 31-XII-1543, p. 13), de saia de seda: «unes mànegues de canesia blanca ab huns *botets* negres de saya de seda, per XII sous» (ACCV 2823, 12-VII-1543, p. 6), de setí: «huns *bots* de setí groch daurat» (ARV 1225, 30-IX-1544, p. 6-7), de tafetà: «Ítem, dos parells de *bots*, los huns de vellut negre e los altres de taffatà negre» (ARV 1224, 31-XII-1543, p. 11), d'usteda: «Ítem, uns *bots* de drap verdós vells. Ítem, altres *bots* de ustedada encarnada» (ARV 1245, 30-XII-1546, p. 7), i de vellut: «Ítem, uns *bots* de vellut negre // Ítem, uns altres *bots* de vellut tenat» (ARV 1299, 17-VI-1544, p. 21-22).³²

---

28 Els diccionaris històrics no el recullen referit a la roba.

29 Deu ser derivat de *giró* 'llista de roba de color diferent del fons', que el DCVB documenta al segle xv, com a derivat de *gira*.

30 Mots derivats de *junc* (llatí IŪNCU) i *junquet*, el qual, sobretot en forma diminutiva, com a producte tèxtil, s'usava en la roba com a guarniment, segurament per la forma de l'objecte, que recordaria la del junc o jonc. En els inventaris valencians de la primera meitat del segle XVI els *junquets* es veuen en robes molt diverses: capes, capussos, clotxes, cossos i cossets, escubes, *faldilles*, gipons, gonelles, hàbits, llobes, mànegues, mantells, papafigos, robetes o saios. A més del vellut, que s'hi troba de forma predominant, els *junquets* podien ser de setí i de saia, i, a banda del negre, que és el preponderant, podien ser d'altres colors (tenats, blancs, blaus, vermells, carmesins). El *junquet* es diferenciava d'altres ornaments indumentaris, com les *faixes* i les *espinetes*, també de vellut negre.

31 Cf. «una gonella de drap encarnat ab barres de vellut negre ab *pastanyeta* de cetí groch» (ACCV 13827, 10-X-1528, p. 2), «un cubertor de llit de seure de grana y dos coixins de grana ab faixes de vellut negre y *pastanyes* de cetí blanch» (ACCV 13826, 9-VI-1534, p. 10).

32 En el CICA es registra un probable cas de *bots* amb aquest sentit, per referència a la indumentària de l'estament eclesiàstic: «arruelo y casaca de raxa, *bots* de vellut negre, miges de fillosella, gipó de setí negre, gorra de rissó, cota de domàs morat» (1585) («Corts» p. 45, l. 31).

Sembla un guarniment de robes. Sobretot, encara que no exclusivament, el trobem associat, des de principis del segle xv, a les mànegues, en les expressions *mànega de bot* (*mànegues de bots*) i *mànegues ab bot* (*ab bots*), exs. «un juppó de cotonina pelosa ab les mànegues de *bots* ab trepes de drap vermell e verts» (ACCV 22163, 18-III-1407, im. 28), «un lauder de hom de drap de Flandes vert olivet ab mànega de *bot* fronzida» (ACCV 23934, 8-VII-1427, p. 8), «un cot blau desforrat ab mànega de *bot*» (ACCV 9526, 18-X-1428, im. 145), «unes mànegues de setí negre ab *bots*» (ACCV 1640, 14-XI-1541, p. 3), «unes altres mànegues de drap negre justes ab son *bots*» (ARV 1299, 17-VI-1544, p. 15), «hunes mànegues ab hun *bot* de vellut blau» (ARV 1225, 30-IX-1544, p. 6-7).

Però també es documenten els bots amb referència a vestits (brials, cots, cotes, gonelles, hàbits), amb la preposició *ab* (*ab bots*), sense esment de les mànegues: «una cota bruxellada gran ab *bots*, forrada» (ACCV 23676, 26-V-1421, im. 14), «hun cot blau ab *bots*» (ACCV 23274, 1428, im. 74), «un brial vergat blanch ab son cos y *bots*» (ARV 1226, 2-VI-1549, p. 14), «una gonella de vellut encarnat sense mànegues ab uns *bots* del mateix vellut ab cerca de frisseta encarnada» (ACCV 22297, 4-VI-1546, p. 20), «un àbit de taffatà blanch ab *bots* del mateix taffatà» (id., 5-VI-1546, p. 19).

Els bots devien ser un tipus d'ornament, potser d'un major volum en forma de relleu o sortint, que podia posar-se a les mànegues i, segons sembla, a altres robes. Recordem que antigament les mànegues presentaven gran diversitat de formes,³³ i podien ser d'una roba diferent de la del vestit (cf. Bernis, 1978: 36; Maranges, 1991: 13; Astor Landete, 1999: 212). Si s'ha de vincular amb el llatí tardà BŪTTIS, pròpiament el mot *bot* s'aplica a un 'ordre, recipient de couro per al transport, sobretot del vi', el qual, com diu Coromines (DECat, II, 151), ja des de ben antic «mostra tendència a generalitzar el sentit». La forma del bot de les mànegues i de les altres peces indumentàries recordaria d'alguna manera, possiblement pel volum, el *bot* originari.³⁴

En l'inventari dels béns del donzell Lluís Domínguez, després d'unes *mànegues ab bots* es documenten unes *mànegues botines*: «Ítem, un parell de *mànegues* de dona de vellut vert y cetí blanch *ab bots*, molt usades. Ítem, un parell de *mànegues* de vellut negre molt usades. Ítem, un altre parell de *mànegues botines* de (...) de palla tallades, molt velles» (ARV 1245, 15-VI-1546, p. 27). Potser es tracta d'un tipus de mànega similar a la *mànega de botí* que es llegeix en l'inventari del barceloní Ferrer de Gualbes (1423) (cf. Garcia Panadés, 1983: 181, 182), sobre la qual no aporten tampoc cap informació els diccionaris històrics ni els corpus informatitzats.

---

33 Entre altres, hom cita les mànegues «de bullón», que formaven un eixamplament en forma de globus (vg. Benito Vidal 2003: 137-140). Segons Aymerich (2011: 101), les mànegues era la part del vestit que concentrava més ornamentació.

34 Per als sentits de *bot*, vg. el DCVB, el qual, entre altres, recull el de 'protuberància, angle sortit': *el bot de la cella, el bot del nas*, que documenta en Ruyra. Un altre mot d'aquesta família lèxica, el verb *embotir*, derivat de *bot*, s'aplicava també a la roba, com a nom d'un tipus de brodat de gran sumptuositat i considerable efecte de volum: els brodats embotits o de figures embotides (vg. Aymerich, 2011: 119-121). També l'it. *botte* té fig. el sentit d'«oggetto voluminoso e tondeggiante» (GDLI, II, 329).

Celleta, com a guarniment de robes i teixits. En els inventaris consultats solia ser de vellut o de setí, i en alguna ocasió de domàs, i quan se n'esmenta el color, normalment era el negre. Es podia col·locar en diverses robes (*saios*, mantells, *robetes*, capussos, gonelles, llobes, *sombreros*, hàbits, falces), generalment també de color negre. Exs. «hun sayo de vinté negre casi nou guarnit de *celleta* de domàs negre ab mànegues» (ARV 607, 5-I-1504, im. 7), «hun sayo de chamellot negre guarnit de *celleta* de vellut negre» (ACCV 22141, 18-V-1514, im. 46), «hun mantell de drap vint-y-dossé negre guarnit de dos *celletes* de vellut negre» (id., im. 50), «hun àbit de chamellot negre ussat ab *celleta* de vellut negre» (ARV 100, 16-X-1518, p. 8), «unes faldetes de la chiqua encarnades ab dos *celletes* de vellut entorn» (ARV 101, 9-VIII-1521, p. 28), «hun capuç de drap negre ubert guarnit ab *celleta* de cetí negre» (ACCV 11288, 7-VII-1522, p. 3), «una gonella de drap negre guarnida ab *celleta* de cetí entorn de peus nova» (ACCV 11288, 27-IV-1522, p. 5), «una loba de drap negre guarnida de *celleta* de cetí negre» (ACCV 11289, 15-V-1526, p. 4).

Però també es podia trobar en robes d'altres colors: «un'altra gonella ab cos e sens mànegues de drap morat guarnida ab dos *celletes* de cetí negre entorn de peus» (ACCV 11288, 19-VIII-1522, p. 6), «una robeta de drap blau del dit defunct ab dos *celletes* del drap mateix, ab lo cos forrat de blanch» (id., p. 9), on veiem que la *celleta* devia ser blava, «hun sombrero blanch ab *celleta* plana de vellut negre ab hun floch dalt en la copa ab una bequa streta de tafatà» (ARV 1829, 1-VII-1524, p. 2).

Amb aquest sentit no es registra en el DCVB ni en el DECat, ni tampoc en els corpus informatitzats. Només el DAg (II, 155) recull *cella* 'terme d'indumentària', però amb una definició poc precisa, i amb un sol testimoni documental (Barcelona, 1515): «un saró de drap blau molt usat e brut ab *cella* de un vellut morat e tot gastab». Els inventaris valencians de la primera meitat del segle XVI, on no és rar trobar-lo, sempre en diminutiu, *celleta*, permeten ampliar la informació sobre aquest mot, usat com a ornament en diferents robes. Deu tractar-se d'un ús figurat de *cella* 'ratlla de pèl que revesteix la vora superior de l'òrbita de l'ull' (llatí *CĪLLĪA*), a partir de la forma i el color, generalment negre, d'aquest ornament.

Cerristes (pl.) «hun drap de dona de dur al cap de lli ab *cerristes* blanques» (ARV 1115, 8-VI-1503, im. 111), «tres tovalloles de lli de casa ab *cerristes* als caps» (ARV 1124, 29-XII-1503, im. 13), «dos tovalles de lli e cotó scaquades de taula miganceres ab ses *serristes* als caps» (ARV 619, 20-I-1519, p. 6), «un cubertor de caixes morisc ab *cerristes*, a Sabastià Salvador, verguer de la Audiència, per I liura XVIII sous» (ACCV 5830, 10-X-1543, p. 4), «una toqua de camí obrada de seda negra ab *cerristes* blanch y negre (sic), usada» (ACCV 11294, 2-IX-1530, p. 12), «una toqua de fillet obrada de grana ab *ceristes* al cap de la mateixa seda de grana, per a anar camí, usada» (ACCV 10127, 4-VI-1524, p. 6). I ja en inventaris del segle XV: «dues tovalloles de lli en hun peçol ab *cerristes* als caps» (ACCV 22858, 15-X-1450, f. 62), «huna catifa morischa ab lennes ab *ceristes* de moltes colors gran (...) per huytanta hun sols.» (ACCV 11373, 5-XII-1468, im. 565), «sis tovalloles noves de drap de casa ab *ceristes* blanques» (ACCV 15928, 1492, im. 317), «hun papalló de dosempua grosser rextat ab listes grogues e blaves ab flocadura ab *ceristes* de or en la manteta, a n Jaume Sayes, peller, per LXXVII sous» (ARV 601, 8-II-1498, p. 2).

El documentem sempre en plural. A partir de formes aparentment femenines com *ses serristes*, *ceristes blanques*,³⁵ podem pensar en un femení *cerrista, el qual, però, no hem pogut documentar. Trobem el mot en relació amb tovalles i tovalloles, amb un cobertor, amb una toca, amb un drap de cap, amb una catifa i amb la manta d'un pavelló. En el cas de la toca eren *cerristes* de «seda de grana», i en altres casos, referides a unes tovalles, a unes tovalloles i a una toca, llegim que les *cerristes* es posaven als caps, o siga, als extrems, de les peces de roba. Devia ser, doncs, un ornament usat en teixits diversos.

En l'inventari de les robes de la sagristia de l'església parroquial de Santa Caterina de València es troba la forma diminutiva *sarristetes*, en una tovallola que cobria el lignum crucis: «en lo armari pus alt fonch a[tr]oba[d]a // una tovalola de tafatà negre ab treneta de or entorn per a cobrir lo lignum crucis e una tovalola e cetí negre vel ab *saristetes* de or e negre que posa en lo lignum crucis» (ACCV 25950, 14-XI-1524, p. 10). Deu ser el mateix mot amb el conegut canvi del català occidental de la *e* àtona de la síl·laba inicial en *a*.

Segurament cal relacionar aquest mot amb *cerristons* (i *cirristons*), que documentem en alguns inventaris valencians de l'època, com a ornament (també als caps) d'una toca i d'unes tovalloles: «una toqua de camí obrada de seda de grana y blava de linet ab *seristons* als caps» (ACCV 22141, 18-V-1514, im. 44), «cinch tovalloles de llens planes ab *cirristons* al cap, mig usades» (ARV 1622, 17-VI-1539, p. 6).

En el DCVB es registra *serrista*, amb un sentit diferent: 'cabells embullats' (Reus), sense documentació. El DECat (VII, 850) es limita a incloure *serrista* entre els derivats de *serrar*. En el VLCM es registra *çerrista*, sense definir, documentat en el *Llibre de les medicines particulars* d'Ibn Wáfid: «Dix Galien que'l ginebre es de .iiij. maneres, e es la .j^a. manera ginebre, e l'altra ssavina, e l'altra *çerrista* e l'altra l'opi menor», on sembla tenir, però, un sentit diferent al que ara ens ocupa. Cap d'aquests diccionaris no registra la forma *cerristó* (*cirristó*).³⁶

En inventaris valencians del segle xv es documenta el compost *cerroestopa* (*cerro estopa*), amb les variants *cerrostopa*, *cerrestopa* i *cerristopa*, referit a un tipus de tela i a llençols i tovalles elaborats amb aquesta tela, no registrat en els diccionaris històrics ni normatius catalans: «hun parell de llençols de *cerrostopa*» (ACCV 22858, 18-XI-1450, im. 72), «una peça de drap de *ceristopa*» (ACCV 22863, 6-III-1454, im. 13), «hun altre lançol de *cerestopa* de dos teles e miga» (ACCV 17862, 5-XI-1472, p. 2), «Ítem, hun parell de lançols de *cerestopa* (...) Ítem, huyt alnes de *cerestopa*, estimades a dotze sous» (ACCV 17866, 26-V-1474, p. 2), «unes tovalles de *cerestopa* noves de quatre alnes» (ACCV 17867, 1476, p. 2), «una peça de *cerestopa*, que tire huyt alnes, e de ample tres palms e mig» (ACCV 17868, 15-IV-1482, p. 5), «dues peces de *cerro stopa*» (ACCV 19122, 1479, im. 77), «un parell de llençols de *cerro stopa*» (id., 15928, 1492, im. 38), «sis alnes e tres palms de *cerro stopa* (...), a vint diners per alna» (id., 15932, 1493, im. 75).³⁷

35 No cal perdre de vista, però, que en un altre document apareix acompanyat dels adjectius masculins «blanch y negre».

36 Cap d'aquestes formes no figuren en el CICA ni en el CIVAL.

37 Cardells (2005: 216) es refereix al llençol de *cerro stopa* o *serrrostopa* (1470), «que s'obté arrancant una porció de la matèria a punt de ser filada».

En castellà es coneix *cerristopa* ‘tela grosera de cerro y estopa de lino’, ‘camisa hecha con esta combinaci3n’, que el DCECH (II, 43) recull a Salamanca, com a compost de *cerro* (o *cierro*) (llatí CĪRRUS) i *estopa*.³⁸ És també aragonés: *cerristopa* i *cerrestopa* (segle xv) (Pottier 1948-49: 129, San Vicente 1988: I, 151, Marín Padilla 1988: 105, Terrado 1991: 249, VCM),³⁹ on sembla tenir una major presència documental que en castellà. Igualment, cal relacionar el cat. *cerrestopa*, *cerristopa*, *cerroestopa*, amb *cerro* (llatí CĪRRUS), com probablement també *cerristó* i *cerristes*.

Davanter, d’una clotxa i d’un mantonet: «Ítem, una clocha de saya forrada als *davanter*s de setí negre (...) Ítem, hun mantonet de drap negre nou ab los *davanter*s forrats de vellut negre» (ARV 1055, 20-V-1541, p. 4). Referit a la roba de vestir, en el DCVB es recull el substantiu *davanter* només amb el sentit de ‘la part de davant d’una camisa, des de l’aixelleró fins a baix’, en mallorquí i menorquí, documentat recentment en *L’Ignorància*. Veiem que també es podia aplicar a les clotxes i als mantonets.⁴⁰ Igualment, documentem el substantiu femení *davantera* (pl. *davanteres*), en clotxes de dona: «Ítem, cinch *davanteres* de clochetes de dona noves obrades. Ítem més, dues *davanteres* de clochetes totes blanques» (ACCV 23650, 13-VII-1450, im. 107) i en un altar: «hun altar ab *davantera* negra del sepulcre» (ACCV 25749, 18-XII-1442, p. 4).⁴¹

Parella: «dos saques buydes y dos troços de *parella*, per cinch sols. y set dinés» (ARV 219, 23-X-1506, im. 995), «quatre sachs de *parella*» (ARV 1352, 13-II-1518, p. 4), «una talequa de *parella* vella» (ACCV 11292, 29-IV-1525, p. 13), «una talequa de *parella* ab una poqueta farina» (ACCV 11292, 29-IV-1525, p. 15), «tres saques e cinch taleques, ço és, quatre de màrrega e una de *parella*» (ACCV 11294, 2-VII-1530, p. 8), per referència a un tipus de tela, aplicat a sacs, saques i taleques. En plural, també documentem *parelles* referit a la tela de la coberta d’un matalàs: «hun matalaf de lana sardesca // ab cuberta de *parelle*» (ACCV 13832, 20-VIII-1533, p. 2-3)

---

38 Igualment, Martínez Meléndez (1989: 533), seguint García de Diego, el considera un compost de *cerro* (llatí CĪRRUS) i *estopa*, i diu que fou un «tejido grosero elaborado con lino y *estopa*», amb el qual es confeccionaren tovalloles. En el CORDE i en el CDH es documenta en la *Comedia* (1514) de Lucas Fernández («camisas de cerristopa»). En el DRAE es recull des de l’edició de 1925, a Salamanca, referit a un tipus de camisa, i en el *Diccionario histórico* de 1936 també amb el sentit de ‘tela grosera tejida con cerro y estopa de lino’, com a veu salmantina desusada, i amb la referència citada de Lucas Fernández. Apareix també en inventaris de Segovia, Toledo i León del segle xvii, referit a un tipus de tela compost de cerro i estopa, encara que, segons diu Morala (2012: 424), és un mot escassament documentat en castellà.

39 Segons Terrado (1991), ‘tela grosera de cerro y estopa de lino’; segons Pottier (1948-49), ‘toile de lin ou chanvre’ (1487). Aquest autor el relaciona amb *cierro* ‘filase de lin ou chanvre, pour *tovallas* et *linçuelos*’. Sobre aquest mot, Coromines (DECat, II, 682) informa que *cerro*, *cierro* «va ser castellà dialectalment, sobretot de terres aragoneses i lleoneses».

40 Bernis (1978: 47-49) es refereix a *mantos* i *mantillas* femenines amb un o dos *delanteros*. Aplicat a la part davantera de diferents objectes, es pot trobar el substantiu *davanter* en textos antics, encara que no és registrat amb aquests sentits en els diccionaris històrics. Així, en el *Libre de Antiquitats* de la Seu de València *davanter* es refereix a la part anterior d’un cadafal (segle xvi) (Martí 1994: 131), i en l’inventari del prevere beneficiat en la Seu de Lleida Pere Morell (1461) hi havia «una caixa de pi tota pintada, lo *davanter* e cubertes, de castells, morer e altres cosses» (IEL, 947).

41 En el DCVB *davantera* ‘la part anterior d’una cosa, d’un conjunt’, especialment ‘la part anterior d’una persona o del seu vestit’ (València), sense documentació.

Només el DCVB registra *parella* en relació amb teixits, en concret, amb el sentit de ‘manta de borra usada pels pastors’ (Vallcebre), sense documentació. En un llistat de 1483 de 53 productes importats en el qual el Consell de València fixava a partir de quina quantitat es considerava venda a l’engròs figuren «*parelles* a bales» (García Marsilla, 2020: 83). El producte també era conegut a Castella. Les *parellas* figuren entre els articles que pagaven impost en el portazgo de Salamanca (1397) (Vaca Lorenzo, 2013: 281), i, entre les sedes, en unes taxes de mercaderies de l’antic senyoriu de Valdecorneja (Ávila): «cada peça de *parella* por peça a 240 mrs» (Paz, 1973: 360).⁴² Actualment, referit a unes peces tèxtils concretes, en murcià es coneix *parella* ‘paño de limpiar’, ‘paño o trapo de cocina para secarse las manos’ (VHM, 485), mot que Coromines (DCECH, IV, 538) creu que podria ser alteració d’un mossàrab *pelella* (cast. *pelleja*). En un inventari de Moratalla (Múrcia) de 1637 es documenta *parella*, com el tipus de tela o teixit d’unes cobijias, o siga, d’unes cobertes, d’aportaderas: «Quatro cobijias de *parella* de aportaderas» (CorLexIn).

El mot es repeteix diverses vegades en l’inventari dels béns de la botiga del mercader valencià Pere Daudé, als primers anys del segle xv:

a) Referit a fustanis,⁴³ blancs, pintats de Lombardia i negres de Parella: «dehuyt alnes e miga de fustani negre de *parella* en dos troços» (ACCV 1415, 29-X-1403, im. 473), «Ítem, una peça *parelles* de fustanis blanchs pelosos del canalobre. Ítem, tres peces *parelles* de fustanis blanchs vergats e brescats. Ítem, dues peces *parelles* de fustanis pintats de Lombardia. Ítem, nou peces *parelles* de fustanis negres de *Parella*» (id., 474).

b) Referit a un tipus de canemàs: «Ítem, vint e un sachs de canemaç nous de *Parella* per a miges càrregues de arroj. Ítem, dehenou sachs nous de canemaç de *Parella* per a càrregues de arroj» (im. 475), «Ítem, una bala gran de canemaç de Sahona axí com és venguda en què deu haver docentes canes de Gènova. Ítem, dues bales de canemaç de *Parella*, axí com són vengudes, en què deu haver sexanta peces per bala. Ítem, trenta una peces de canemaç de *Parella*. Ítem, sexanta sis alnes de canemaç de Sahona» (id., 476)

El fet d’inventariar el canemàs de Parella al costat dels d’altres localitats del nord d’Itàlia exportadores de productes tèxtils, com són Gènova i Savona («Sahona»), i, igualment, en la referència als fustanis, el fet d’aparèixer els fustanis de Parella juntament amb els de Lombardia, ens fa pensar que el nom *parella*, referit a productes tèxtils, deu tenir un origen toponímic, que cal cercar, així mateix, al nord d’Itàlia,⁴⁴ probablement en la localitat i comuna italiana de Parella, al Piemont.⁴⁵

---

42 Sobre aquestes referències, vg. també el VCM.

43 Segons el DHT, durant l’Edat Mitjana el fustani era un teixit amb ordit de lli i trama de fil gros de llana o de cotó. Maranges (1991: 107) afegeix que «n’hi havia també d’una classe inferior amb l’ordit de canem».

44 Sobre les relacions comercials al segle xv entre València i el nord i centre d’Itàlia, vg. Igual (1998).

45 Igual (1998: 473) assenyalava que els piemontesos es trobaven entre les comunitats forasteres més copioses de València i d’una major energia comercial i financera, entre els segles xiv i xvi.

Respatler. Aplicat a un tipus de drap ornamental mural. Podien ser de colors diversos, i estar decorats amb figures humanes i d'animals, amb històries religioses i profanes, amb motius vegetals, amb barres o amb signes heràldics. Quant als materials, els trobem de ras, de vellut i de tela; també es documenten els respatlers *de tornai*, nom que fa referència a la localitat valona de Tournai, gran centre medieval de fabricació textil,⁴⁶ i un respatler tunisenc. En el cas dels respatlers d'altar, també se'n troben de porpra i de faixes d'oripell.⁴⁷

Vegem-ne alguns exemples amb les seues varietats: «hun respaller de tela» (ACCV 18572, 16-IX-1497, im. 161), «hun respaller o baragà tunicench, en algunes parts descusit» (ACCV 13878, 22-VI-1499, im. 37), «hun respatler barat de diverses colors (...), per tretze sous e mig» (ACCV 25943, 11-III-1517, p. 3), «hun respatler de tornay de figures» (ACCV 11286, 15-XII-1519, p. 2-3), «hun respaller de paret molt vell» (ACCV 21664, 21-VIII-1523, im. 353), «dos respallés ja usats de ras (...), per X sous» (ARV 1829, 7-I-1524, p. 2), «un respaler de tornay vert de brots y fullatges, molt vell» (ARV 1245, 15-VI-1546, p. 16), «un respaller de ras vel y apedaçat ab la istòria dels Tres Reys d'Orient» (ARV id., p. 21), «tres respatlers de ras ab les armes de dit defunct» (ACCV 22297, 8-VII-1546, p. 23), «estava dins la dita caixa dos respallés de ras ab la ystòria de Aleixandre,⁴⁸ los quals tiren set alnes valencianes de larch y tres de cayguda cascú, guarnits de tela verda» (ARV 295, 15-I-1547, 1166, p. 6), «hun respaller de colors vell» (ARV 1226, 25-III-1549, p. 3).

Documentem també un *respatler d'estudi*, que media aproximadament quatre alnes de llarg i dos d'ample:⁴⁹ «una caixa de fust de pi sense tanquadura, dins la qual se troba hun respatler de raz de studi, de praderia, vell e ab molts squexos e forats, que tira de larch quatre alnes e dos de ample, poch més o menys» (ARV 3079, 5-II-1513, p. 15).

El mot *respatler* pot aparéixer unit amb coordinació amb altres draps, com els barragans i els bancals, que podien usar-se per a cobrir mobles o penjar-se en la paret.⁵⁰ Exs. «hun bancal ho respatler de

---

46 Segons Alfau (1969: 173), era un dels centres fabrils de teixits de llana de l'Hainaut. Gual Camarena (VCM) destaca la fama que obtingueren els treballs de tapisseria de Tournai. Encara que el mot no és registrat en els nostres diccionaris històrics, en els inventaris valencians del segle xv i primera meitat del xvi, a més dels respatlers, es troben sovint cortines, tancaportes, draps de paret, draps de figures, bancals, sobrebancals, davantaltars, coixins, *reposterios* i draps en general de *tornai* (*tornay*).

47 En l'inventari dels béns del prevere lleidatà Bartomeu Grassa (1568) hi havia «un respaller de llana, vermell, ab uns estels verts» (IEL, 1969). En els corpus informatitzats només trobem un cas de *respal le* referit a l'altar major de la Seu de València, on sembla referir-se al sentit que ens ocupa: «E no solament tot aquell retaule, mas encara lo *respal le* del dit altar, qui era altre retaule de cena Domini» (1469) (CICA: Epistolari IIc, c. 50, l. 10).

48 Hi hauria també la possibilitat d'interpretar-lo *respalles*, plural de *respatle*. De fet, també documentem el singular *respatle* (o *respatlé*): «un respatle de contray de colors de burell, morat y [...]» (ARV 1124, 30-XII-1503, im. 14). Es tractaria també d'un significat de *respatle*, referit a un drap, no registrat en els diccionaris històrics.

49 L'alna valenciana equivalia a 0'906 metres.

50 Sobre l'ús dels bancals en les parets, cf. «dos *bancalets de paret* molt vells de figures» (ACCV 10734, 21-X-1, p. 13).

figures, de tornay» (ACCV 25939, 6-XI-1511, im. 203), «dos barraganets o *respallers* (...) per XXXII sous» (ACCV 11143, 9-VI-1518, p. 3), «dos banquals o *respallés* de figures ab alguns forats de diverses colors ab alguns animals» (ARV 1299, 17-VI-1544, p. 18).

A pesar de les analogies que devien tenir, eren draps diferents: «Ítem, hun *respaller* morisch usat vell. Ítem, hun barragà morisch mig usat» (ARV 260, 8-IX-1523, f. 567v), «Ítem, hun *respatler* de ras de figures, vell. Ítem, hun altre bancal de tornay de figures» (ARV 601, 15-I-1498, p. 4), «Ítem, un parell de bancals de brots ja ussats. Ítem, un *respatler* de brots» (ARV 1124, 30-XII-1503, im. 14), «Ítem, hun *respaller* com a barragà de colors, nou, a Francés Arboreda, per vint-y-huyt sols. Ítem, altre barragà morisch usat, (...) per vint-y-huyt sols.» (ACCV 11294, 26-XI-1530, p. 3).

També mantenia analogies amb les cortines, però eren distints: «una cortineta o *respaller* pintat (...), III s.» (ACCV 18572, 18-IX-1497, im. 162), «una altra cortina o *respaller* de ras ab figures mig usada» (ARV 268, 6-XI-1531, 814, p. 33), en l'inventari dels béns de Franci de Monpalau, i en l'encant: «Ítem, a mestre Bernat, sastre, una cortina de figures a modo de *respaler*, vel, per CVI sous. Ítem, a Francisco Seresso una cortina de ras a modo de *respaller* ab figures per CXXXX sous» (ARV 1-XII-1538, 851, 8). I en un altar: «una cortina o *respatler* de l'altar de vellut burell esqueixat e hun altre *respaller* de porpra de l'altar, vell» (ACCV 2823, 19-I-1543, p. 17).

Els *respatlers*, en efecte, podien usar-se en la decoració dels altars i de les capelles. Com veiem en el següent inventari, es posaven a les espatles dels altars, segurament penjats: «Ítem, a l'entorn de la tau[la] del dit altar un tancaporta de tornay vell e molt usat. Ítem, a les spalles del dit altar un troç de // *respaller* de tornay vell e molt usat e foradat» (ACCV 13824, 13-IV-1515, p. 3-4). En la capella de la casa del canonge valencià Bernat Serra de Munyoz el *respatler* compartia amb els retaules la decoració mural: «en la capella una post o retaule chich ab la figura de la sacratíssima Verge Maria y sanct Bernat. Ítem, un altre retaulet chich ab dues portetes ab diverses figures e imatges. Ítem, un drap ho *respatler* de vellut carmesí, forrat de tela, molt vell. Ítem, un altre retaulet ab la figura de la creu pintada» (ARV 1835, 10-VI-1544, p. 2).

També es documenta coordinat amb *guadamassil*, cuir que, amb funció decorativa, també es podia posar a la paret: «hun guadamecir o *respatler* de altar de faixes de horypell y hun davantaltar de cuyro nou, per dos lliures quinze sols» (ACCV 1641, 30-III-1542, p. 3). Cf. «dos cortines de *guadamacirs* grans y una chiqua ab faxes d'or» (ARV 230, 18-IX-1519, p. 4), «un cuyro *guadamacil* per a la paret» (ACCV 22297, 26-V-1546, p. 5), «una cortina de tela en la paret pintada a manera de *guadamezil*, que tira cinch alnes poch més o menys» (ARV 2274, Gaspar Ribera, 5-X-1521, p. 3).

Encara que molt menys usual que *respatler*, en inventaris valencians del darrer quart del segle xv trobem el mot *espatler*, segurament amb un sentit similar: «Ítem, un tanquaporta de tornay ab diverses figures, mig usat. Ítem, un *spaller* de tornay ab diverses figures, mig usat. Ítem, hun parell de banquals de figures, mig usats» (ACCV 10933, 18-V-1489, im. 386), entre els béns del ciutadà de València Joan Ferragut, «Ítem, hun davantaltar de ras ab la ystòria de la Coronació ab armes de

Joans e de Vesach. Ítem, hun *spatler* gran de brots ab armes de Pellicer. Ítem, hun bancal de brots» (ACCV 12639, 30-I-1497, im. 39), entre els objectes propietat de la confraria de la Verge Maria de la Seu.⁵¹

Per la seua part, els diccionaris recullen el mot *respatller* referit a la part d'una cadira, d'un banc o d'un altre seient on es recolza l'esquena,⁵² i, com a antiquat, 'contrafort d'un mur, d'una volta, etc.' (DCVB), però no referit a un teixit. Aplicat a la part de l'esquena d'un seient es troba també en els inventaris del segle XVI, ex. «dues cadires de roure ab *respaller* e dues a modo de trona e hun scabeig» (ARV 260, 23-X-1523, f. 723r). També el trobem en caixes: «en lo dit estudi fonch atrobada una caixa ab un *respaller* de fust, mig usada» (ARV 218, 16-XII-1506, im. 1150), en caixons: «hun taulell ab hun caixó ab *respaller* per sexanta y tres sous» (ARV 264, 15-II-1527, 1346, p. 26), en escriptoris: «hun scriptori de fust ab son *respatler*, ja usat» (ARV 1828, 8-XI-1523, p. 3). I, de fet, els respatlers podien ser mobles de fusta, amb caixons i calaixos:⁵³ «hun *respatler* ab dos caxons ab ses tanquades, és de fust de pi» (ARV 3079, 5-II-1513, p. 15), «hun taulell de fusta per a scriure e hun *respaller* també de fusta ab tres caxons plens de notals de notaria» (ACCV 11288, 27-IV-1522, p. 7), «Ítem, hun *respaller* ab dos caxons per XXX sous. Ítem, hun altre *respaller* més chich ab hun caxó per XX sous. (...) Ítem, hun *respaller* ab molts calaxets per XXI sous» (ARV 2278, 26-IX-1537, p. 2), en una apotecaria.

En alguna ocasió es troba la variant formal *respetler*, explicable per assimilació: «en la dita botigua fonch atrobat un caixó ab son *respeller* de fust, buyt» (ARV 218, 16-XII-1506, im. 1146).

El mot *espatlera* (*espatllera*) designava una peça d'armadura, un tipus de jaquet (Desclot), i, segons el DA_g (IV, 285), també podia tenir el sentit del castellà *respaldo*, i ser un «tapís que es posava darrera la capçalera del llit», que documenta en un inventari de Junqueres de 1559.⁵⁴ Un sentit de decoració mural similar és el que té, com hem vist, en els inventaris valencians del segle XVI i finals del XV el mot *respatler*, i al segle XV també *espatler*.

Sembla que aquest ús també era conegut antigament en l'aragonés *espaldera*, tal com figura en l'inventari dels béns del cavaller aragonés Pero Sánchez (Saragossa 10-VII-1499): «una *spaldera* de raz, de la istoria de Yob» (IA, IX, p. 265), que Pottier (1948-49: 147) interpreta amb el sentit de 'tapisserie murale' «(à la hauteur des épaules) en drap de *raz*. En altres inventaris aragonesos (1368,

---

51 Els diccionaris històrics registren *espatller* 'respatller de cadira o banc' (1617), 'mocador gran, de vuit o deu pams en quadre, que les dones duen damunt les espatlles per abric' (Barcelona), sense documentació, i també referit als remers que anaven a popa de la galera (s. XIV) (cf. DCVB; DECat, III, 628). Derivat d'*espatla* (*espatlla*) (DECat, DE).

52 Documentat des del segle XV (DA_g, VII, 105; DCVB). Coromines (DECat, III, 631) situa *respatller* entre els derivats d'*espatllar* (derivat d'*espatlla*). Bruguera (DE) diu que és derivat de l'antic *respatlla* id., contracció de *rere espatlla*.

53 Aceptió no registrada en els diccionaris.

54 El DCVB arreplega les dues darreres accepcions a través del DA_g, sense aportar més dades, i el DECat (III, 628) es limita al sentit indumentari documentat en Bernat Desclot.

1386, 1402) *spaldera* es refereix a la part de l'armadura que cobria l'esquena (fr. *epaulière*) (cf. Pottier, 1948-49: 147), i en altres té un sentit menys clar: «unas *spalderas* viellas» (1362) (IA, III, p. 91), «unas *spalderas* blancas» (1397) (IA, IV, p. 218), encara que Pottier (1948-49) creu que aquests casos es podrien interpretar també amb el sentit de 'tapisserie murale'.⁵⁵ Igualment, en italià *spalliera* (ant. *spalièra*, *spallèra*) «schienale di qualsiasi tipo di sedile (sedia, poltrona, divano, cc.)» (av. 1363), i, per extensió, «tessuto o velluto, in genere riccamente ricamato, con cui si copriva lo schienale di sedili particolarmente lussuosi e pregiati» (s. XIV-XV), en particular «tapezzeria o parato di tessuto pregiato e riccamente lavorato appeso al muro all'altezza a cui si appoggiano le spalle», derivat d'*spalla* (GDLI, XIX, 684). En francès, *spallière* 'panneau de tapisserie' (1587), *espaulière* 'espèce de tapisserie qu'on fixe au mur par mesure de propreté' (1606), i el masculí *espallier* 'tapisserie que l'on attache aux murs' (ca. 1440) (II. 1. c. beta), mots que, segons el FEW (XII, 151-152), serien manlleus de l'italià.

Sobrebanç, tipus de tela, que devia posar-se damunt dels bancs, la qual podia ser de colors diversos: «dos *sobrebanç* (sic) grochs e vermels. Ítem, dos *sobrebançs* blau e groch» (ARV 337, 9-III-1515, p. 4), «Ítem, unes faldetes morades escuras ab ferma verda escura, usades. Ítem, hun *sobrebanç* de diverses colors. Ítem, dos flaçades, una de borra e l'altra cardada, usades» (ARV 1622, 17-VI-1539, p. 7). El DCVB i el DECat (VII, 979) només registren *sobrebanç* 'peça de fusta posada per reforç damunt el banc arborà d'una barca', que el DCVB recull a Blanes i Mallorca, sense documentació.⁵⁶

Tresquiló: «Ítem, tres matalafs blancs de sis y huyt plens de pèl de boch més dos matalafs plens de lana castellana y una fillola, y altre matalaf chich ple de *tresquilons*, usats» (ARV 1828, 9-VIII-1523, p. 6). Material per omplir un matalàs.

L'únic diccionari històric català que recull *trasquiló* és el DCVB, en la locució moderna en *trasquiló* 'en retgiró, en gran intranquil·litat', a Menorca.⁵⁷ Cal relacionar aquest mot amb el verb *trasquilar* o *tresquilar*. En català antic es documenten més aviat *esquilar* 'tondre, tallar arran el cabell o llana', *tesquinar* i *tosquinar*, que seria producte d'un encreuament amb *tondre* o *tos*. Pel que fa a *trasquilar* (*tres-*), el DCVB el documenta en la farmacologia cavallina de Klagenfurt, datada a finals del segle XIV, i en dos textos més de les dues últimes dècades del segle XV, i pensa que «sembla castellanisme»,⁵⁸ i afegeix que, en cas de ser-ho, seria d'introducció molt antiga en català. Per la seua part, Coromines (DECat, III, 698)

---

55 En canvi, en castellà *espaldera* és un mot poc usat (cf. CORDE, CDH), i amb el sentit de 'tapisserie mural' el DCECH (II, 733) el registra només en l'inventari aragonés de 1362. Més habitual en castellà és *espaldar* (cf. CORDE, CDH, CORDIAM, LH, CorLexIn), que els diccionaris recullen des de principis del segle XVII referit a la tapisserie mural (cf. NTLÉ).

56 No es recull tampoc en el CICA ni en el CIVALL. Així mateix es documenta *sobrebançal*, referit segurament també a un tipus de teixit: «Ítem, dos *sobrebançs* nous. Ítem, hun *sobrebançal* vell de tornay» (ARV 230, 18-IX-1519, p. 3), mot no registrat en els diccionaris històrics

57 No figura tampoc en el CICA ni en el CIVALL.

58 Segons Coromines (DCECH, II, 758-759; DECat, III, 698), en castellà *tresquilar* (després *trasquilar*) es documenta des del segle XIII.

documenta *tresquilat* en el *Vocabulari català-alemany* de 1502, i pensa, si bé amb dubtes, que, «existint *tesquirar* en català, podria ser forma genuïna».

Quant al derivat castellà *trasquilón*, Coromines (DCECH, DECat) només documenta la forma *trasquirón* en un inventari aragonés de 1365,⁵⁹ on, segons Pottier (1948-49: 213), té el sentit de ‘poils d’animal’, referit en concret a una ‘fourrure pour *pellón*’. En el CDH i en el CORDE es documenta *trasquilón*, i menys sovint *tresquilón*, des del segle xv, però referit al cabell humà tallat malament, i no amb l’aplicació al pèl o llana animal, resultat de tondre el bestiar, que veiem en els inventaris valencians i aragonesos. A més, en els dos casos els *tresquilons* (val.) o *trasquiron*s (arag.) es fan servir per omplir peces de tela o pell. Per tant, pensem que cal relacionar més aviat el nostre *tresquilons* amb l’aragonés, i no tant amb el castellà.

Volador, mena de vel lleuger, vaporós, per cobrir-se el cap les dones. Quan hom fa referència al material, en els inventaris dels segles xv i primera meitat del xvi consultats es diu que era de fil i seda o només de seda. Portava guarniments diversos: randats, batents, cordonets, trenetes, canyetes, vions, vores, així com fil i guarniments d’or. El documentem des del segle xv. Exs. «Ítem, tres d[a]vanteretes de fil e seda cuyta. Ítem, dos *boladors* ab oreta negra» (ACCV 27208, 28-IV-1450, f. 77v), «quatorze, entre draps de cap e *voladors* de fill e seda e de tot seda» (ACCV 11366, 1458, im. 438), «hun *volador* de dona» (ACCV 26951, 26-X-1465, im. 388), «Ítem, hun capell d’or. Ítem, hun *volador* ab hun cordonet d’or entorn» (ACCV 11370, 8-III-1465, im. 132), «Ítem, hun capell d’argent. Ítem, hun *volador* de seda guarnit d’or e negre. Ítem, un velet guarnit de brins d’or» (ACCV 20981, 15-VII-1478, im. 84), «Ítem, un *volador*, en lo qual hi ha set palms, a la mateixa [Elienor Font, vídua], per dos sous y huyt. Ítem, altre *volador* de la mateixa sort, a la mateixa, per dos sous y mig» (ACCV 13828, 15-IX-1529, p. 2). En el darrer document es fa referència a la mesura i al preu de l’objecte.⁶⁰

Juntament amb el *volador de cap*: «Ítem, dos *voladors de cap* de fil e seda ab les oretes tenades» (ACCV 23650, 14-VII-1450, im. 112), es coneixia el *volador de mig cap*, que en devia ser una varietat: «Ítem, hun *volador de mig cap* de seda ab randat e batens. Ítem, altre drap de cap ab treneta batent. Ítem, hun velet» (ARV 438, 27-VII-1464, p. 4), «hun *valador* (sic) de *mig cap* ab guarniment d’or» (id., p. 5).

El *volador* era un objecte diferenciat dels capells i d’altres *draps de cap*, i en alguns inventaris també es distingeix dels vels, enumerats en articles diferents. Amb tot, és evident la relació d’ambdós objectes, des del moment que tots s’usaven per cobrir-se la cara o el cap. Encara al segle xvii, en l’encant dels béns que foren de Petronilla Domingues i de Moreno, vídua, entre «la roba tocant a la

59 En concret, en aquest inventari dels béns de Sancha Navarro, datat a Saragossa el 9 d’agost de 1365, es llegeix el plural *trasquiron*s: «Un *pellón* viello speçado de *trasquiron*s» (IA, IV, p. 343).

60 L’única referència al mot que trobem en els corpus informatitzats és la següent, procedent dels llibres de la col·lecció del Dret Portugués de València: «set dotzenes *volladors*» (1466) (CICA).

veleria»,⁶¹ es relacionen «trenta-huyt vares de *bolador* de fil y cotó», després dels «vels de fil y seda» i dels «vels de seda» (ACCV 5797, 3-II-1641, im. 167-168).

Es coneixia també el *vel de volador* o *vel volador*. Exs. «Ítem, dos *vels de volador* nous. Ítem, tres vels de cotó, lo hu obrat de grana» (ACCV 1635, 8-VIII-1534, p. 5), «quatre *vels* de ceda *de volador*» (ACCV 13832, 6-VI-1533, p. 14), «Ítem, tres *vels voladors* ab guarniments de hor (...) Ítem, dos *vels de volador* usats, y hun nou *de volador* sense hor» (ACCV 1638, 19-III-1539, p. 7), «tres *vels*, la hu *volador* ab una voreta de or usada, y l'altre ab una aguileta al cap y l'altre de seda cuyta, los tres usats» (ARV 3112, 1549-50, p. 1).

I el *capell (de) volador*: «hun *capell de volador* blau ab guarniment d'or» (ACCV 11366, 1458, im. 438), «dos *capellets voladors* ab guarniments de hor» (ACCV 1638, 22-V-1539, p. 5), «dos *capells de bolador*, la un ab uns altos de fill de argent y lo altre vionat de fil de or, vells» (ACCV 22297, 22-X-1546, p. 7); també el *capell ab volador*, la qual cosa indicaria que el *volador* es podia ajustar al capell: «un *capell vell ab volador* viat de fill de or ab vint-y-dos peces de or de martell smaltades y perles» (ACCV 22297, 5-VI-1546, p. 8).⁶²

Encara que menys habitual, també es documenta la *clotxeta de volador*, que designaria un objecte diferent: «Ítem, una *clocheta* de seda negra forrada de brins d'or e argent. Ítem, una *clocheta de volador* traversada d'or e guarnida d'or» (ACCV 20981, 15-VII-1478, im. 84), «una *clocheta de volador* crespada de hor» (ACCV 1634, 29-VIII-1534, p. 13),⁶³ i una *tovalloleta de volador*: «una *tovalloleta de volador* ab // bolateria de or ab listes de seda blanca als caps» (ARV 1226, 2-VI-1549, p. 19-20).

En l'almoneda dels béns de n'Aldonça, filla del draper Gabriel de Monrós, juntament amb un «capell de dona de tela de seda (...), per tres sous VIII» i amb «dos *voladors* de seda ab randes d'or sotils (...), per tres sous» (ACCV 11381, 23-XI-1481, im. 295), es documenta una *veleta* «ab vies d'or de seda blanca e burella», que es ven per vuit sous, la qual potser era una altra peça de tela per cobrir-se el cap les dones.⁶⁴

---

61 En el DCVB es registra *veleria* 'indústria de fabricació de vels; botiga on es fan o es venen vels', sense documentació.

62 El mot *volador*, segurament amb un sentit similar, es troba també en un inventari de Terol de 1484: «tres *volladores* de tot seda» (Wittlin, 1976: 211), amb la qual cosa hem de pensar que no era desconegut en terres aragoneses. En canvi, no sembla ser un mot conegut en castellà amb aquest sentit, on, per referència a «un género de velo tan delgado que qualquier viento le buela» (Covarrubias) es feien servir els mots *volado* i *volante* (cf. NTLE).

63 Les clotxes podien dur capirons (vg. DECat, II, 765).

64 No es registra tampoc amb aquest sentit en els diccionaris històrics. En l'almoneda dels béns del difunt Gabriel Andreu, teixidor de lli, es documenta «una *vela*», venuda per dos sous, entre altres teixits i calcers (saragüells, calçons, borseguins, flassades, tapins, guadamassils) (ARV 3088, 13-I-1542, p. 2).

5. Cloenda

Es confirma la riquesa lèxica de les relacions de béns i el seu interès per a la història de la llengua.

El context que acompanya els mots en els inventaris ajuda a matisar els significats i a caracteritzar veus i accepcions antigues no registrades en els diccionaris i escassament presents en els corpus informatitzats, i a diferenciar els referents que representen dels d'altres objectes pròxims. Així mateix, la contextualització dels mots en aquests documents contribueix en gran mesura a un coneixement més detallat de la seua història, així com de l'etimologia.

S'observen alguns tipus lèxics que es poden trobar també en terres aragoneses, mentre que en alguns d'aquests casos el castellà general privilegia formes diferents.

Entre els mots estudiats en aquest treball, trobem arabismes, gal·licismes, mots d'origen toponímic lligats a la procedència de les teles, que recorden les relacions comercials antigues amb les terres franceses i italianes, mots derivats i mots compostos seguint el mateix procediment de composició que altres veus que sí que han estat incloses en els diccionaris. Igualment, detectem algun vocable que els diccionaris històrics registren però en una categoria lèxica diferent.

Quant a les accepcions no registrades, es tracta de significats actualment desapareguts, amb els canvis dels hàbits indumentaris i ornamentals i de les modes, escassament representats en altres fonts documentals, la memòria dels quals podem conservar gràcies en gran part a les relacions de béns.

Bibliografia

- Alfau de Solalinde, J. (1969) *Nomenclatura de los tejidos españoles del siglo XIII*, Madrid, RAE.
- Aliaga, J. L. (2008) Borrador de un diccionario de voces aragonesas. José Siesso de Bolea, Saragossa, Gara d'Edicions.
- Anglade, J. (1899) «Notice sur un livre de comptes de l'église de Fournes (Aude)», *Revue des Langues Romanes*, 42, pp. 236-275.
- Astor Landete, M. (1999) *Valencia en los siglos XIV y XV. Indumentaria e imagen*, València, Ajuntament de València.
- Aymerich Bassols, M. (2011) *L'art de la indumentària a la Catalunya del segle XIV*, Barcelona, Universitat de Barcelona, tesi doctoral.
- Aymerich Bassols, M. (2018) *La moda a la Catalunya del segle XIV. Retalls de la vida medieval*, Barcelona, Llibres de l'Índex.
- Benito Vidal, Mª P. (2003) *La moda en la Valencia del siglo XV*, València, Real Academia Valenciana de Cultura.
- Bernis, C. (1959) «Modas moriscas en la sociedad cristiana española del siglo xv y principios del xvii», *Boletín de la Real Academia de la Historia*, 144, pp. 199-236.
- Bernis, C. (1978) *Trajes y modas en la España de los Reyes Católicos. I. Las mujeres*, Madrid, CSIC.
- Cabezudo Astrain, J. (1956-1957) «Inventarios del siglo xvii», *Archivo de Filología Aragonesa*, 8-9, pp. 203-210.
- Cardells Martí, F. A. (2005) *Somis i realitats de l'horta migeval de València*, València, IAM.
- CDH: Real Academia Española (2013) *Corpus del Diccionario histórico de la lengua española*. <https://apps.rae.es/CNDHE>
- CICA: *Corpus Informatitzat del Català Antic*, J. Torruella (dir.), M. Pérez Saldanya, J. Martines, V. Martines, 2006. <http://www.cica.cat/>
- CIVAL: Acadèmia Valenciana de la Llengua: *Corpus Informatitzat del Valencià*, 2013. <http://cival.avl.gva.es/cival/buscador.jsp>
- CORDE: Real Academia Española: Banco de datos (CORDE) [en línea]. *Corpus diacrónico del español*. <http://www.rae.es>
- CORDIAM: Academia Mexicana de la Lengua: *Corpus Diacrónico y Diatópico del Español de América*. <https://www.cordiam.org/>
- CorLexIn: Morala Rodríguez, J. R. (dir.): *Corpus Léxico de Inventarios*. Universidad de León. <https://corlexin.unileon.es/>
- DAI: Corriente, F. (2003) *Diccionario de arabismos y voces afines en iberorromance*, Madrid, Gredos.

- DAG: *Diccionari Aguiló* (1915-1934), Barcelona, IEC, 8 toms.
- DB: Martí Mestre, J. (2011) *Diccionari de Josep Bernat i Baldoví* (1809-1864) en el seu context històric, València, Denes.
- DCECH: Coromines, J., amb la col·laboració de J. A. Pascual (1980-1991) *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, Madrid, Gredos, 6 vols.
- DCVB: Alcover, A. M. / Moll, F. de B. (1988) *Diccionari Català-Valencià-Balear*, Palma de Mallorca, Moll, 10 vols.
- DE: Bruguera, J. (2006) *Diccionari etimològic*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.
- DECat: Coromines, J. (1988-1991) *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Barcelona, Curial, 10 vols.
- DELI: Cortelazzo, M. / Zolli, P. (1984) *Dizionario etimologico della lingua italiana*, Bolonya, Zanichelli.
- DFL: *Dictionnaire de français Larousse*. <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais>
- DHT: Dávila Corona, R. M^a / Duran Pujol, M. / García Fernández, M. (2004) *Diccionario histórico de telas y tejidos castellano-catalán*, Salamanca, Junta de Castilla y León.
- Enguita Utrilla, J. M^a / Lagüens Gracia, V. (2019) «Los inventarios de bienes aragoneses y su interés para la lexicografía histórica», *Archivo de Filología Aragonesa*, 75, pp. 15-40.
- FEW: Von Wartburg, W. (1928-202) *Französisches Etymologisches Wörterbuch*, Basel, Zbinden, 25 vol.
- García Marsilla, J. V. (2020) «De la plaza a la tienda. Las infraestructuras del comercio al por menor en la Valencia medieval», dins Muñoz Navarro, D. (ed.) *Ciudades mediterráneas. Dinámicas sociales y transformaciones urbanas en el Antiguo Régimen*, València, Tirant, pp. 73-89.
- García Panadés, T. (1983) «Los bienes de Ferrer de Gualbes, ciudadano de Barcelona (hacia 1350-1423)», *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 4, pp. 149-204.
- GDLI: Battaglia, S. (1970) *Grande dizionario della lingua italiana*, Torino, Unione Tip. Editrice Torinese.
- IA: Serrano y Sanz, M. (1915-1922) «Inventarios aragoneses de los siglos XIV y XV», *Boletín de la Real Academia Española*, II, p. 85-97, 219-224, 341-352, 707-711; III, p. 89-92, 224-225, 359-365; IV, p. 207-223, 342-355, 517-531; VI, p. 735-744; IX, p. 118-134, 262-270.
- IEL: Bolós, J. / Sánchez-Boira, I. (2014) *Inventaris i encants conservats a l'Arxiu Capítular de Lleida (segles XIV-XVI)*, Barcelona, Fundació Noguera, 3 vols.
- Igual Luis, D. (1998) *Valencia e Italia en el siglo xv*, València, Bancaixa.
- Laguna Campos, J. (1991) «Estudio léxico de un inventario oscense de 1565», *Archivo de Filología Aragonesa*, 46-47, pp. 25-58.
- LH: Boyd-Bowman, P. (2015) *Léxico hispanoamericano 1493-1993*, New York, Hispanic Seminary of Medieval Studies. https://textred.spanport.lss.wisc.edu/lexico_hispanoamericano/index.html

- Maranges i Prat, I. (1991) *La indumentària civil catalana. Segles XIII-XV*, Barcelona, IEC.
- Marín Padilla, E. (1988) «Inventario de los bienes muebles del judío bilbilitano Salamón Ezi en 1492», *Sefarad*, 1, pp. 93-115.
- Márquez Villegas, L. (1961) *Un léxico de la artesanía granadina*, Granada, Universidad de Granada.
- Martí Mestre, J. (1994) *El Libre de Antiquitats de la Seu de València*. Estudi i edició, València / Barcelona, IUUV / PAM.
- Martí, J. / Serra, X. (2009) *La Consueta de la Seu de València dels segles XVI-XVII*, València, Facultad de Teología San Vicente Ferrer, 2 vols.
- Martínez Meléndez, M^a del C. (1989) *Los nombres de tejidos en castellano medieval*, Granada, Universidad de Granada.
- Morala, J. R. (2012) «El proyecto CORLEXIN», en *Lexicografía histórica del siglo XXI: Nuevos proyectos y perspectivas*, Madrid, Arco Libros, pp. 421-439.
- Navarro Espinach, G. / Villanueva Morte, C. (2014) «Subastas y tasaciones de bienes en la Zaragoza del siglo xv», dins Àngel Sesma, J / Laliena, Carlos (coord.) *De la escritura a la historia (Aragón, siglos XIII-XV)*, Saragossa, Grupo C.E.M.A., pp. 45-108.
- NTLE: Nieto Jiménez, L. / Alvar Ezquerro, M. (2007) *Nuevo tesoro lexicográfico del español (s. XIV-1726)*, Madrid, Arco Libros, 11 vol.
- NTLE: *Real Academia Española: Nuevo tesoro lexicográfico de la lengua española* [en línia], <<http://www.rae.es>>.
- Paz, R. (1973) «Tasas de mercancías y salarios en el s. xv», dins *Homenaje a Federico Navarro*, Madrid, Asociación Nacional de Bibliotecarios, Archiveros y Arqueólogos, pp. 351-372.
- Pottier, B. (1948-1949) «Etude lexicologique sur les Inventaires aragonais», *Vox Hispanica*, 10, pp. 86-219.
- Pou, O. (1575) *Thesaurus puerilis*, València, Pere de Huete (2^a ed. Barcelona, Ioanem Paulum Menescal, 1580).
- Rubio Vela, A. (1998) *Epistolari de la València medieval (II)*, València / Barcelona, IUUV / PAM.
- San Vicente, A. (1988) *Instrumentos para una historia social y económica del trabajo en Zaragoza en los siglos XV a XVIII*, Saragossa, Real Sociedad Económica de Amigos del País.
- Sesma, J. A. / Lábano, A. (1982) *Léxico del comercio medieval en Aragón (siglo XV)*, Saragossa, Institución «Fernando el Católico».
- Terrado Pablo, J. (1991) *La lengua de Teruel a fines de la Edad Media*, Terol, Instituto de Estudios Turolenses.
- Vaca Lorenzo, A. (2013) «Fuentes documentales para el estudio del portazgo de Salamanca en la Edad Media», *Salamanca. Revista de estudios*, 58, pp. 261-306.
- Varela Merino, E. (2009) *Los galicismos en el español de los siglos XVI y XVII*, Madrid, CSIC, 2 vols.

- VCM: *Vocabulario de comercio medieval*. Legado Gual Camarena, Universidad de Murcia. <https://www.um.es/lexico-comercio-medieval/index.php/p/v/inicio>
- VHM: Ruiz Marín, D. (2007) *Vocabulario de las hablas murcianas*, Murcia, Diego Marín.
- VLCM: *Vocabulari de la Llengua Catalana Medieval de Lluís Faraudo de Saint-Germain*, dir. Germà Colón, Barcelona, IEC. <https://www.iec.cat/faraudo/>
- Wittlin, C. J. (1976) «Un inventario turolense de 1484: Los Sánchez Muñoz, herederos del papa Clemente VIII», *Archivo de Filología Aragonesa*, 18-19, pp. 187-215.